

ՊՈԼՍԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԼԵՉՎԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԱՐՏԱՑՈԼՈՒՄԸ «ԱԿՕՍ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԷՋԵՐՈՒՄ

Բանալի բառեր (Keywords). «Ակօս», հայախոսության նահանջ, հայ համայնք, գործնական հայերեն, կրթական խնդիրներ

Ստամբուլում հրատարակվող «Ակօս» շաբաթաթերթում լեզվական խնդիրները (հայոց լեզվի վիճակը Ստամբուլի հայ համայնքում) զբաղեցնում են կարևոր տեղ և այդ հարցին թերթը անդրադառնում է պարբերաբար ու առաջարկում տեսական և գործնական լուծումներ¹: Ներկայումս Ստամբուլի հայ համայնքում կրթական ու լեզվական խնդիրները բավական սուր են և դառնում են տարբեր մասնագետների մտահոգության առարկա²: Հայերենախոսության նահանջը մեծ ծավալներ է ընդգրկել. «Եկեղեցիներու մէջ շաբթուան որոշ օրերուն ոչ-հայերէն քարոզներ կը տրուին, բայց ասիկա ոչ թէ «միջազգային շրջանակներ»ու համար, այլ հայերէն չգիտցող

¹ Տե՛ս Hrant Dink, Zorunluklar neyi zorluyor?, Agos, 26 Temmuz 1996, Arus Yumul, Cemaat Sorunu, Agos, 19 Temmuz 1996, Migirdic Margosyan, Okullarımız ve..., Agos, 6 Eylül 1996, Migirdic Margosyan, Çifte Standartlar..., Agos, 13 Eylül 1996, Migirdic Margosyan, Anadili, Agos, 3 Mayıs 1996, Migirdic Margosyan, Kültürel değerler, Agos, 10 Mayıs 1996, Hrant Dink, Büyükler Ermenice, Agos, 19 Temmuz 1996, Arus Yumul, Urfa'da Oxford vardı da biz mi gitmedik, Agos, 9 Ağustos 1996, Dil Tartışmaları, Agos, 11 Ekim 1996, Hrant Dink, Övünenler...Dövünenler..., Agos, 23 Mayıs 1997, Hrant Dink, Herkesin Televizyonu Kendine, Agos, 12 Ekim 2001, Karin Karakaşlı, Yaşamın Zorladıkları, Agos, 13 Aralık 2002:

² Ստամբուլի հայկական դպրոցների, դասավանդման, մանկավարժական կադրերի և հայախոսության մակարդակի անկման մասին տե՛ս Մելքոնյան Ռ., Ակնարկ Ստամբուլի հայ համայնքի պատմության (1920-ականներից մինչև մեր օրերը) Երևան, 2010, էջ 76-83:

հայերուն համար կ'ըլլայ: Մենք երբեք իրաւունքը չենք զգար մեր հայերէն չգիտցող հայերը ստորագնահատելու կամ մեղադրելու: Մանաւանդ երբ անոնց տոհմիկ մշակոյթի և մանաւանդ եկեղեցոյ հանդէպ իրենց փարումը զանազան հաստատելէ վերջ,- գրում է «Ակօս»-ը,- իսկ ի՞նչ կ'ընեն հայերէն գիտցող հայերը. անոնք ալ սովորութիւն դարձուցած են նոյնիսկ ընտանեկան շրջանակներու մէջ անգամ ոչ-հայերէն խօսիլը: Հայերէն թերթերու մէջ սկսած են օրէ օր շատնալ ոչ հայերէն ծանուցումները: Մշակութային միութիւններու մէջ, վարչութեան անդամները անգամ ոչ-հայերէնով կ'ընեն իրենց ժողովները: Հայերէնախօս կարգ մը բանախօսներ ոչ-հայերէնով կուտան շատ անգամ իրենց բանախօսութիւնները՝ հայերէնախօս ունկնդիրներուն: Եւ դժբախտաբար երկուստեք՝ բանախօսը եւ ունկնդիրը գոհ կը մնան իրարու գործը դիւրացուցած ըլլալուն համար»³:

«Ակօս»-ի հողվածագիր և պոլսահայ հայտնի մտավորական Երվանդ Գոբելյանը անդրադառնալով լեզվի և դպրոցների խնդրին՝ գրում է. «Այս հարցումը կարելի է խորագիրը ընել «Նահանջը Առանց Երգ»-ի մը, մանաւանդ այս օրերուն... Այսօր, արդար է գիտակից Հայուն մտահոգութիւնը, տեսնելով մեր վարժարաններուն մէջ ապրուած տեղատուութիւնը՝ Հայերէն լեզուին եւ անոր կողքին տոհմիկ գիտակցութեան վտանգ մը, որ համատարած է, որուն առջեւ ահագանգի նշանները աւելի բարձր կը լսուին հետզհետէ: Օտարախօսութիւնը ծաւալուն սկսած է դառնալ մեր հաւաքականութեան մէջ, իստն ամուսնութիւններու կողքին, իսկ ա՛լ աւելի մտահոգիչը այն է այդ բոլորին մէջ, որ յաճախ Հայերէն խօսող ուսուցիչներու եւ ուսուցչուհիներու չենք հանդիպիր մեր վարժարաններուն մէջ...»⁴: Հեղինակը նկատել է տալիս այն, որ ուսուցիչները նույնիսկ «իրենց միջև» հայերէն չեն խոսում ու-

³ Ակօս, թիվ 1, 5 ապրիլ 1996:

⁴ Ակօս, թիվ 203, 18 փետրվար 2000:

սուցչանոցում և «Ակօս»-ը հաճախ լուրջ քննության և քննադատության առարկա է դարձնում հայախոսության «կամավոր տեղեկատվությունը»⁵:

Նկատենք, սակայն, որ հայախոսության անկման խնդիրը պոլսահայ տարբեր շրջանակներին մտահոգել են նաև ավելի վաղ: Այսպես, «Մարմարա» օրաթերթի 1988-ի համարներում տպագրված արժեքավոր հոդվածներից, որոնք քաղված էին «Վերադարձ Հայախոսութեան» ասուլիսից («Երեք ժամ Հայերեն խօսեցանք»), տեղականում ենք, որ նույնիսկ այդ ասուլիսներն իրենց դերակատարման մեջ առաջընթաց չեն ունեցել: Այդ ասուլիսները կազմակերպվում էին, որպեսզի ակումբներում հայերեն խոսելու հնարավորություն տրվեր շատերին: Սակայն, ցավոք, հայերեն էին խոսում ընդամենը մեկ-երկու երիտասարդ, իսկ մյուսները հրաժարվել են խոսել՝ ասելով «հայերենը ինչի ս է պետք», «հայերենը չեմ սիրեր», «հայերենի ուսուցիչ չեմ, հետևաբար մաթեմատիկը Հայերեն տալու ստիպում չեմ»:

Հրանտ Դինքը դեռևս «Ակօս»-ի հրատարակումից տարիներ առաջ էր կենտրոնացել այդ խնդիրների վրա, իսկ ավելի ուշ նրա տեսական մտահոգությունները և իրավիճակը շտկելու ուղիները գործնական իրացում ստանալ պարբերականում: Լեզվի նահանջը կասեցնելու հարցում նրա կարծիքով պոլսահայ մամուլը կարևոր անելիքներ ունի եկեղեցուն, դպրոցին զուգահեռ: Եվ այդ քայլերից կարելի է համարել պարբերականում «Գործնական Հայերենի» (Pratik Ermenice) ուսուցում բաժնի հիմնումը, որի միջոցով կազմակերպվում էր հայոց լեզվի համակարգված ուսուցում՝ հայերենով, թուրքերենով և թուրքատառ հայերենով: Չնայած, որ թուրքատառ հայերենը ի հայտ է եկել ստեղծված բարդ իրավիճակի պարտադրանքով, սակայն գոնե այդ կերպ հնարավոր էր լինում հայոց լեզվի, մշակույթի և գրականության մասին, թեկուզ

⁵ Նույն տեղում:

մակերեսային գիտելիքներ հաղորդել թուրքախոս հայ ընթերցողներին: Ի դեպ, ավելորդ չէ նկատել, որ այս պարտադրված ընտրությանը ժամանակին ադրադարձել է դեռևս երջանկահիշատակ Վազգեն Առաջին Կաթողիկոսը. «Այն ինչ որ կը վերագրուի մեր ժողովուրդին, հոգևոր արժեքներ, վաւերական սկզբունքներ, մշակութային բոլոր իրագործումները ծանօթացնելու համար եւ ամբողջութեամբ կ'ուզեմ զօրավիզ կանգնիլ ձեր այս աշխատանքին որով դուք կը ջանաք այս նուիրական սրբութիւնները մեր ժողովուրդին անցնելու, հետեւաբար այն ժողովուրդը որ մասնաւորաբար եկած է այսպէս կոչուած Թուրքիոյ արեւելեան սահմաններէն և այժմ կը գտնուի Պոլսոյ մէջ և հնարաւորութիւնը չունի հայերէն լեզուով կարդալու, կ'ուզեմ որ դուք իրենց ուսուցանէք տաճկերէն լեզուով, այն լեզուով որ իրենց կենդանի խօսակցական լեզուն է...: Հետեւաբար շարունակեցէք ձեր գործը...»⁶:

Այս կերպ «Ակօս»-ը նաև նպատակ էր հետապնդում հնարավորինս մեղմել հայախոս և թուրքախոս հայերի միջև առաջացած մշակութային անջրպետը. «Ակօս»-ը գրուցակից էր ընտրել նրանց, ովքեր հայերէն կարդալ չէին կարողանում և այդ պատճառով իրենց հեռու էին պահում մյուս հայերից: Կային նաև ընդդիմացողներ և հայհոյողներ: Հայերին թշնամի համարող մարդիկ էրք սկսեցին կարդալ «Ակօս»-ը, հասկացան, որ իրենց սովորեցնողները սխալ էին: Փաստորեն, գործունեության ճիշտ ուղի որդեգրելը փոխեց հայի ընկալումը: «Ակօս»-ից առաջ և հետո երկու ազգ է լինելու. սա էր թերևս «Ակօս»-ի առաքելությունը, որը իրականացավ Հրանտ Դինքի շնորհիվ⁷:

Լեզվի և դրա որոշակի առանձնահատկությունների պահպանման ուղղությամբ արված քայլերից հարկ է առանձնացնել նաև մի առանձնահատուկ և պարբերական հոդվածաշար,

⁶ Ակօս, թիվ 7, 10 մայիս 1996:

⁷ <http://sabah.com.tr/Pazar/2011/04/17/biz-hrant-dink-kadar-cesur-degiliz>

որը հավաքված է «Լուցիքա տուտու» ընդհանուր խորագրի տակ: Դրանք հողվածներ են, որոնք գրված են ժողովրդախոսակցական արևմտահայերենով, կամ այսպես կոչված «պոլսո հայեվար»-ով: Մի յուրահատուկ գեղագիտական հոսանք համարվող «հայեվար»-ով կիսաերգիծական հողվածաշարի հիմնադիրը պոլսահայ հայտնի մտավորական Հակոբ Այվազն է, որի գործը հաջողությամբ շարունակվում է «Ակոս»-ի էջերում մինչ օրս: Այդ խոսակցական լեզվի մեջ միավորված են արևմտահայերեն և թուրքերեն բառամթերքը, քերականական ձևերը⁸ և ցավոք արտացոլում է այն իրականությունը, որը տիրում է պոլսահայ համայնքում լեզվի հետ կապված: «Ակոս»-ը նկատում է, որ մի կողմից հնարավոր չէ անտեսել հայության այն զանգվածը, որը խոսում է «հայեվար»-ով, իսկ մյուս կողմից. «Լուցիքա Տուտու»-ի խօսակցութիւնը, շօշափած նիւթերն ու գործածած բացատրութիւնները այնքան դրական ու շինիչ են, որ իր դիտարկումները երբեմն կը յիշեցնեն փոքրիկ տղուն զարմանքը թագաւորին մերկութեան ի տես եւ կամ պալատներու համարձակախօս հտայիտները, որոնց ըսածները թէւ ոմանց կողմէ լուրջի չեն առնուիր, բայց անոնք յաճախ իմաստուն խորհրդատուներէն անգամ կ'ըլլան ւաւելի օգտակար»⁹:

Այսպիսով՝ կարող ենք ասել, որ «Ակոս»-ը հետևողական կերպով իր ուշադրության կենտրոնում է պահել Պոլսո հայ համայնքի լեզվական խնդիրները, այդ ասպարեզում տեղի

⁸ Պոլսահայ համայնքում հայերենի և թուրքերենի միաժամանակյա գործածության մասին թուրքագետ Մերի Քոչարը նշում է. «Այստեղի (Ստամբուլի հայեր - Է.Մ.) երկլեզվախոսներ էին. տիրապետում էին թուրքերենին այնքան լավ, որքան հայերենին, և թուրքերեն տարրերի կիրարկումը բնավ էլ կապված չէր այն բանի հետ, թե հայերենում դրանց համարժեքները չկային...Վերջիններիս երկլեզվախոսության մասին է վկայում հայատառ թուրքերենով գրված հարուստ գրականությունը»: Տես, Կոչար Մ., Турецкие элементы в языке константинопольских армян, Ереван, 1981, стр. 5.

⁹ Ակոս, թիվ 95, 23 հունվար 1998:

ունեցող զարգացումները՝ փորձելով գտնել և առաջարկել
օպտիմալ լուծումներ:

**THE REFLECTION OF LINGUISTIC PROBLEMS OF
ISTANBUL ARMENIAN COMMUNITY IN "AGOS" WEEKLY**

Elina Mirzoyan

(summary)

This article presents the issue of practic Armenian in "Agos" Weekly, based on practic exercises. "Agos" weekly is a significant and successful experience in this direction, and the experience is already internalised, recorded on its people's memory, its genetic code. In the article we emphasize the main role of Armenian in "Agos". The Weekly maintains the important role of Armenian in Armenian identity and Armenian protection.